

Роса Часел

„ТЕРЕСА“ И ДРУГИ ИСТОРИИ

София, 2026

Преводът е направен по изданието:

TERESA: © Rosa Chacel and Heirs of Rosa Chacel, 1941.

SOBRE EL PIÉLAGO: © Rosa Chacel and Heirs of Rosa Chacel, 1951.

© Represented by Agencia Literaria Carmen Balcells, S.A.

Teresa

Cuentos de “Sobre el piélago”

Sobre el piélago

Fueron testigos

Eros Bifronte

En la ciudad de las grandes pruebas

Los dominios del Sabio Rey

La última batalla

Tres pueblos y tres fuentes

El Genio de la noche y el Genio del día

Icada, Nevda, Diada

Relación de un arquitecto

© Издателство „Изток-Запад“, 2026

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Николай Тодоров, подбор и превод, 2026

ISBN 978-619-01-1752-0

Роса Часел

Тереса
и други истории

Погбор и превог от испански
Николай Тодоров

Съдържание

ТЕРЕСА / 7

ИЗ „ПО МОРСКАТА ШИР“ / 227

По морската шир	229
Бяха свидетели	237
Ерос Двубликия.....	242
В града на големите изпитания.....	249
Владенията на Мъдрия цар	258
Три села и три извора.....	269
Гения на нощта и Гения на деня.....	276
Икада, Невада, Диада	280
Изложението на един архитект	288

TEPECA

През цялата нощ върху една нестабилна маса на покривчица от юта остана да гори пламъка на една капучина*. Масата беше разположена в ъгъла, където коридорът завиваше, а лампата указваше посоката на гостите, останали да пренощуват в хотел „Фаварт“. Треперливата светлина огряваше малка част, чийто радиус не надвишаваше два лакътя; малко по-нататък коридорът потъваше в непрогледен мрак. Светликът, който се различаваше от далечните краища, само обозначаваеше къде трябва да се завие.

От двете страни на коридора се редяха вратите на стаите – в явно съгласие, защото нищо не смущаваше тишината. Врата – отдясно, друга – отляво; гледат се, без да издадат какво пазят. Врата подир врата, нищо повече. Правоъгълници от тъмно дърво, на чийто фон проблясват бронзовите хлопки и малките номерирани метални плочки; тъмни правоъгълници в рамките на дебели каси, открояващи се на фона на раираните кремави тапети – тапети на една изпосталаля империя, които почти не могат да бъдат различени в тъмното; само недалеч от светлия участък пламъчето приглушено ги озарява и разхубавява ъгъла, помагайки му да блести със сетните си останки от злато. В тъмния коридор през цялата нощ не се видя нищо повече.

На смрачаване един ден през октомври 1830 г. в една от стаите се настаниха двойка пътници, идващи от Лондон. Мъжът беше испански търговец, вече познат в хотела като мосю Байо, но съпругата му го придружаваше за пръв път. Щом затвори вратата, тя почти се свлече в едно кресло, готова да се откаже от всичко, каквото и да ѝ предложи. Не искаше да яде, не искаше да подреди вещите си – искаше само да спи. Той познаваше безусловните движения на главата ѝ и бързо възпря всякакви натрапници – пикола или камериери, – които искаха да се вмъкнат вътре със своите предложения. Беше готов да се примири и да не вечеря, да остави стаята разхвърляна, но да не смути нейния отид; не само че беше готов – беше свикнал да се справя с дребните къщни задължения и навиги, които изискваха незначителни действия, както в онзи момент: да извади две

* Маслениче с малък капак за загасяне, приличащ на качулка. [Всички бележки, освен изрично упоменатите, са на преводача.]

нощници от куфара и да ги остави близо до огъня в камината, разгърнати върху облегалките на два стола.

Само че ненадейно тя така рипна, че не им позволи да се стоплят – бързо се съблече и нахлузи едната. Докато той се преобличаше, тя продума за пръв път откакто влязоха в хотела:

– Преди да заключим, трябва да се изнесат обувките.

Тя си наметна палтото, хвана по един чифт обувки във всяка ръка и ги изнесе в коридора, после скокна в леглото и се зави презглава. Той духна пламъчето на лампата и се върна в леглото, заобикаляйки мебелите и опипвайки хладния килим с босите си крака. Пъхна се между завивките и като простичко домашно заклинание подхвърли:

– Да видим дали ще поспиш добре.

Не получи отговор, макар че думите му породиха в нея изкушението да се подчини. Беше сигурна, че няма да спи, но за момент доброволно отпрати въображението си към това пожелание. Захвана се да гледа първо в едно положение, после в друго, докато накрая не се плъзна в обичайната си поза, която накрая винаги заемаше, когато не можеше да заспи: запазваше равновесие на ръба на леглото, задържана от чаршафите, пъхнати под дюшека – като в хамак, с удобна, утешителна несигурност. Можеше да се полюшва в нескончаеми въпроси: защо дойде, защо? Защо е нужно цялото това усилие, цялото това безпредметно изтощение? Защо изобщо тръгна от Лондон, където можеше да се върти по същия начин, като поне си представя райски селения далече от нея? Защо стигна дотам да се увери, че около нея има само безгранична празнота, без дори да може да съживи в паметта блясъка на предназначаното, когато пътуването възпламеняваше копнежа ѝ?

Само че вместо да я приспи, люлката на несигурността като непомерно средство надигаше в нея едно толкова нетърпимо вълнение и я караше да се отдръпва, да спотаява съзнанието си в спомена за толкова други нощи, които бе прекарала, хранейки от някоя доловена дума... Сега отново виждаше как, след като търговците се нахранеха, тя донасяше сервиза за ликьор и бавно сипваше анасон в сините чашки – бавно, с дълги паузи между две чашки, за да усети някой намек, за да долови някой образ, прехвъркнал като насекомите, които за миг нахлуват в светлината и изчезват в мрака. Можеше да се намира в някое кафене, или на някоя улица, или в някой парижки хотел, през който прехвърчаше сянка – по среднощ образът се разгръщаше като шифровано съобщение, малко по малко разкриваше дирята на своите подробности, които изглеждаха толкова по-логични, колкото по-трескаво бяха изведени.

Сега се опитваше да си спомни как бяха успели да загатнат за какво бленува във всекидневния разговор, как му бе придала формата на любопитство, а по-късно – на прищявка, докато не бе станало осъществимо начинание. Как подире почти несъзнателно то действително се беше случило. Сетне на влизане в Париж по залез слънце – когато тя едва различаваше улиците през опръска-

ните с дъжд прозорци на колата – я обзе толкова непреодолима печал, толкова сляпа увереност, че всичко ще бъде безполезно, че ще продължи да живее сама, запратена в някой безвестен кът, затворена в стая с номер на вратата, на която никой няма да дойде да почука и да попита за нея. Ще продължи да живее там като куфарите си, като още един безжизнен предмет в среда, напълно различна от тази, която си бе представяла. Защото нищо, нищо от това, което я заобикаляше, не насочваше към промяна – навред имаше само самота и неприютност.

Още една нощ на безучастие и терзание в някаква непозната стая с дрехи, пръснати по столовете. Това бе единственото нещо околоръст – домът и синът ѝ бяха от другата страна на морето.

Поела по пътя на скръбта, тя усети, че блянят се разлива отвъд пределите на съзнанието, превзема полето на реалността, затиска с по-голяма сила гърдата като каменна грамада, докато тялото, за да се отърси от тежестта, изтръпна във въздишка. Оставяйки я да се отрони, осъзна, че се е издала, че е будна; предчувстваше, че ще чуе забележка, която не закъснѝя – започна с промърморване и продължи с неопределен въпрос:

– Как ли ще се оправи Матилде сама?

– Съвсем добре, разбира се. Тя винаги се оправя съвсем добре.

Тази кратка размяна на реплики придаде огромна осезаемост на изместването. Сега бяха в Париж, говореха обезсилени в тъмнината на спалнята с думи, проснати връз песъчливата почва на безсъницата, докато в живото обиталище на мисълта изникваше Лондон, появяваше се домът, по чиито коридори се чуваха гласът, плачът и несигурните стъпки на детето. Дом, до чиито прозорци стоеше гергефът на Матилда; в чиято кухня се събираше чужда прислуга – суетна и високомерна, възмутена от звучните испански смехове... Не, нищо подобно не можеше да заеме това място, нищо подобно не можеше да се издигне и да надене плаща, наречен спомен! И все пак минаваше така, без тя да може да го предотврати. Беше неизбежно – толкова неотменно, колкото да изгуби жизнените сокове на щастието със самото стъпване на неговия бряг.

Така безпрекословно се възцаряваше видението за тази далечина, както биваше отказано, че беше жестоко изтръгната усмивката – чистото обещание, което преди озаряваше отсамната. Повече от изтръгната, повече от заличена – усмивката се изкриви до враждебно намръщване! Струваше ѝ се, че това намръщено лице изниква пред нейните очи и притискаше завивките към шията си, защото сякаш дори по раменете усеща студът, който прониква от тъмния коридор, доловен за момент, докато изнасяше обувките пред вратата. Едничък дълъг поглед към сумрака – и той бе изсипал върху ѝ цялата си самота. Не забравяше как бързо бе отдръпнала ръката, след като бе пуснала обувките. Изглеждаше, сякаш ги излага на жестока опасност, и се боеше за тях, искаше ѝ се да излезе да ги прибере, но при тази мисъл страхът ѝ прерастваше в ужас, защото нямаше определени очертания; това се дължеше на самотата отвън, на усещането, че обувките напразно стоят отвън – като просяци, които никой не спасява, умоля-

ващи от някое потънало в сенки място цяла нощ, час по час, минута по минута – в безплодно очакване.

Когато зазвучаваха стъпки, нейните размисли се сковаваха. Чуваше как стъпките се изкачват по стълбите и се приближават, следваше ги, мъчеше се да узнае кога ще минат край вратата ѝ, придружаваше ги, докато не се изгубеха по коридора. После пак улавяше нишката на своите мисли все по-непреднамерена, все по-подвластна на безсънието, повело я към своя зенит – точката, в която е като трептяща застиналоост. И както и друг път не успяваше – нечовешкото напрежение не отстъпваше пред нежността на някой образ, пред ромола на сладострастието. Безсънието заприличваше на светилище, изоставено от ангела; на прикован сух айсберг, по който не можеш да се плъзнеш. Накрая отстъпи пред безсънието и потъна за два-три часа в безпамятен сън, който възстанови силите ѝ.

В осем сутринта всичко се беше променило. Когато тя се събуди, намери близо до главата си червен копринен шнур с пискюл накрая. Протегна се и пискюлът легна в дланта ѝ с меката тежест на коприната. Ресните се плъзгаха между пръстите и пискюлът изглеждаше жив като котешка лапа. Беше ѝ толкова приятно да играе с него, че дори се усмихна. Защо не? Някакъв предмет, нещо невинно може да съпровожда, може да откликва под беззаветните ласки с примамливата си материя. Тя дръпна шнура и по коридора пробяга дълъг звън. Малко след това между двамата се беше появил поднос и вече закусваха – и понеже нямаха за какво да си говорят, се усмихваха. Предварително бе решено: сутрините – време за търговия, вечерите – време за отдих.

Когато тя остана сама в стаята, се захвана да окачи дрехите в гардеробите и само от време на време поглеждаше от балкона към есенното утро. Дълго време съзнанието ѝ бе заето от една-единствена мисъл – мисъл, която се протягаше като покоряваща ръка, за да погали едновременно както косите ѝ, така и нейните идеи, да ги направи по-гладки и да ги отведе до пределите на възможното, на установимото.

От време на време тя надничаше иззад пердетата, друг път се заслушваше какво става зад вратата и с изненада си казваше колко е спокойно всичко – и хотелът, и улицата, без ни една стъпка или глас в коридора. Наостряше уши, ослушваше се с очакване, но до нея не стигаше нищо, тъй че поклащаше глава: „Естествено, че няма нищо.“ Намираше се в Париж и тук също сутрин разнасят млякото и хляба. Нямахте от какво да се бои. Часовете се изнизваха все по един и същи начин: развиделяваше се, леката мъгла се разсейваше и слънцето щеше да започне да огрява комините, чиито керемиди караха вятърът да се завърта, после мансардата с черни дъски, после стъклата на някое ателие или прозорчетата на студентските квартири. В същото време тя сновеше насам-натам пред красивите огледала и най-сетне си слагаше костюма, с който да слезе до столовата. Но не веднага – оставаше много време до пладне; най-добре да си намери някое по-дълго занимание. Само когато някой отрязък от време бъде запълнен

с действие, по-продължително от него, то се изплъзва леко и неусетно между пръстите.

Но какво да захване? Да отвори куфара и да види дали между обичайните предмети няма да се появи някаква изненада? Всичко обаче е толкова познато! Те си стоят все така, без да реагират на промяната в мястото. Само в ъгъла – някакъв пакет, увит в тънка хартия, за чието съдържание тя не се сеща веднага. Може би изненадата е там? Когато обаче го отвори, се оказа шал от козя вълна – дълго плетиво, прекъснато от неудовлетвореност. Тя начаса произнесе присъдата над себе си: плетката бе твърде гъста, така че тя седна в едно кресло до балкона и започна да я разплита и да освобождава нишката. Редовете изчезваха един подир друг – един подир друг се подчиняваха на леките, автоматични движения, подобно на тънки дантели, на набори, които изчезваха първо от кръста надолу, после потапяха в нищото ръцете и краката, докато не се стопяха напълно. На пода се образува купчинка къдрава вълна, която и след като бъдеше навита на кълбо, не изгубваше своите вълнисти очертания, докато по ръката оставаше запечатано онова *rrr* от изскубванията при развързването на възлите. Тъмен и непокорен допир, който отказва да се изглади. Вече цялата навита на кълбо нишка се отзоваваше с меко хлътване – тя можеше да го стисне в ръце и щом го пуснеше, то тутакси възвръщаше сферичната си форма. Самият нюанс имаше повече от едно свойство: събрана на едно място, нишката беше сиво-лилава, а нейната мъхната повърхност сякаш поглъщаше светлината; усукана като шнур, тя блестеше при всяка извивка с едва забележим металически светлик, който издаваше здравината на козята вълна... Съзерцанието помогна на сутринта да отлети.

Когато внезапно вдигна очи от кълбото към огледалото пред себе си, видя как вратата в дъното се открехва: съпругът ѝ се връщаше. Захвърли вълната върху креслото и се завтече да го посрещне. Започна да го пита за делата му и докато той разправяше, тя започна да чисти прашинките, които вятърът от улицата бе запратил по реверите на неговия сюртук. Междувременно като нескончаема молитва сключваше съглашение с него и със света – съглашение, състоящо се единствено в повтарянето на едно и също отрицание:

– Не искам нищо, да не става нищо, да не се променя нищо!...

Искаше всичко на всичко времето да продължи като през този ден – в покой, в леки занимания... Подобно на надеждата, която в дъното си носи тънката сянка на страх, лека като премигване. Нищо, нищо, нека не се случва нищо! Нека продължи така неопределено дълго, нека се преоблича и да се чуди кой костюм да избере, нека за последно с повърхностна настойчивост да прокара гребен през косите си. И накрая да излезе от стаята, държейки своя съпруг под ръка, и да извърви дългия коридор, защото през нощта ѝ се беше сторил злокобен, но сега паркетът блестеше от восъка, с който бе полиран – като улица, която светеше чак до всекидневната, разположена между бегонии и изкуствени палми в саксии. Искаше да влезе в столовата, да седне и да разгъне кърпата си – нищо повече. Искаше просто да продължи така цял живот.

Между огъня и съмнението

Николай Тодоров

Да се мисли испанския романтически поет Хосе де Еспронседа (1808–1842), означава да се надзърне в една нервна система, която не отговаря на Испания или Франция, а пулсира между тях – като напрежение, не като принадлежност. Първата половина на XIX век е време, в което политиката престава да бъде само институция и става атмосфера. След Полуостровната война (1807–1814) Испания не възстановява предишната си стабилност. Тя се колебае между реставрацията и разпада, между абсолютната монархия и свободната република. Франция от своя страна след Юлската революция вече не е център на сигурност, а лаборатория на несигурността. Именно в тази двойна нестабилност се оформя Еспронседа – не като свидетел, а като проводник на това напрежение.

При него личността не може да бъде отделена от ситуацията. Той не реагира на света, а е структуриран от него. Още ранните му прояви на бунт – тайни общества, декларативни жестове, склонност към риск – не са толкова идеологически, колкото темпераментни. Либерализмът му не произтича от систематични убеждения, а от органична непоносимост към ограничението. Той не аргументира свободата, а я изживява като необходимост. Тази разлика обяснява защо политическите му позиции често изглеждат едновременно крайни и нестабилни: те не са доктрина, а импулс.

Франция усилва този импулс, но и го усложнява. Париж от 30-те години не предлага завършена идеология, а театрална сцена на всички възможности. Там революцията вече не е нещо неповторимо, а почти театрална схема. За Еспронседа това означава едновременно възход и падение. Възход – защото действието изглежда непосредствено достъпно. Падение – защото повторението подкопава вратата в окончателността на всяка победа. Така в него се наслаждава онова особено състояние, което съвременниците му разпознават като „болест на века“: не просто меланхолия, а цялостно недоверие към резултата от всяко усилие.

Това недоверие не парализира поета, който неуморно търси нови проявления за творческия дух. Напротив, то го прави по-деен. Активността му обаче има специфичен характер: тя е насочена към преживяване, не към устойчивост. В този смисъл той е типично „парижки“ субект – дори когато се връща в Мадрид. Испания му предлага сцена, но не и отговори на въпросите и търсенията. Той се

вписва в мадридските кръгове с лекота, но никога не се установява в тях напълно. Присъствието му е винаги прекомерно, сякаш не принадлежи на мястото, а всява смут в него.

Психологически това се проявява като особен вид двойственост. От една страна, Еспронседа е човек на външния жест: речите, дуелите, публичните изяви. От друга – в него има постоянна вътрешна дистанция спрямо собствените му действия. Той участва, но едновременно наблюдава участието си. Тази дистанция не е рефлексия в строгия философски смисъл, а по-скоро инстинктивно раздвояване, което не му позволява да се идентифицира напълно нито с успеха, нито с провала.

Тук се появява и неговият скептицизъм. Той не е резултат от разочарование след провал, а предварително условие на всяко действие. Еспронседа не вярва напълно дори когато действа с максимална енергия. Това създава специфична етика: не изисква от света да бъде справедлив, но не се отказва от действие в него. В тази комбинация от недоверие и активност се крие неговата привлекателност – и неговата нестабилност.

Взаимоотношенията му следват същата логика. Те са разтърсващи, но не трайни, защото са подчинени на същия „гласък към крайност“. Приятелствата му се изграждат бързо, но често се разпадат под натиска на порядките на епохата – заради чест, амбиция или темперамент. Той не е човек на продължителното равновесие, а на върховете и дълбините. Това важи с особена сила за любовта, която усилва вътрешното му напрежение.

В този контекст фигурата на Тереса се появява не като епизод, а като кристализация на вътрешната динамика. Тя не е просто обект на чувство, а огледало, в което Еспронседа вижда непостижимостта на собственото си равновесие. Връзката им не трябва да бъде разбрана като поредица от събития, а като процес на взаимно съграждане и разрушение. Тя усилва в него онова, което вече съществува: склонността към абсолютното и неспособността да го задържи. Затова и споменаването ѝ неизбежно носи оттенък на крайност.

Испания през въпросния период не предлага алтернатива на тази динамика. Политическият живот е фрагментиран, социалната структура – нестабилна, културната сцена – в процес на самоопределяне. Еспронседа се движи в тази среда като катализатор, но не и като стабилизиращ фактор. Участва в институции, но не се институционализира. Дори когато заема позиции, те не го променят съществено. Той остава човек на порива.

Франция, която първоначално му е дала почти необятен простор и нова перспектива, продължава да присъства в него като вътрешен модел; не като конкретно място, а като структура на възможното. Това обяснява защо той не се „връща“ напълно в Испания: неговият опит вече е надхвърлил националните рамки. Той мисли и действа в контекст, който излиза извън усещането за родина – дори когато езикът и темите му остават испански. Тази двойственост го прави

труден за класифициране: той едновременно принадлежи на Испания и е дълбоко свързан с възраждащия се след войните европейски дух.

Характерът на Еспронседа не може да бъде редуциран до набор от черти. По-точно е да се смята за динамика на разнопосочни обтягания и напрежения. Енергия и изтощение, вяра и скептицизъм, действие и дистанция – тези полюси не се редуват, а съществуват едновременно. Това създава впечатление за противоречивост, но всъщност става дума за последователност на друго ниво: последователност в отказа да се редуцира сложността.

Тази сложност има и културно измерение. Еспронседа принадлежи към момент, в който литературата започва да претендира за всеобхватност на съдържанието и формата – да обхване не само чувството, но и историческия опит, не само личното, но и общественото. Поетът участва в това начинание, но го прави по свой начин. Вместо да синтезира, той изостря. Вместо да изгражда цялост, той показва разломите. В този смисъл той е едновременно част от романтизма и неговата критика „отвътре“.

Тази позиция прави него и обкръжението му полулегендарни фигури, които априори могат да бъдат превърнати във фикционални герои. Тереса ла Манча се откроява като фигура, в която чувството не е просто преживяване, а участ. Тя изглежда изтъкана от сходна вътрешна напрегнатост, но мащабните външни проявления са интериоризирани. Любовта не носи покой, а задълбочава съзнанието за собствената уязвимост. В нея има едновременно доверчивост и скрита гордост – способност да се отдава безрезервно, – но и трудно признание на зависимостта, която това отдаване поражда. Животът ѝ преминава през пространства на несигурност, често извън и дори против обществените порядки, което засилва усещането ѝ за изолираност и я прави чувствителна към всяко посегателство. Тя не е пасивна фигура, а по-скоро чувство и мисъл, породени от мъчителни дирения. В нейния характер също се долавя уклон към абсолютното, към безрезервно преживяване на чувствата, подобно на Еспронседа, който не е просто част от този свят, а е една от силите, които го правят такъв.

Затова портретите на героите не са просто биографии, а нови погледи към света. Те предлагат начин да се погледне към епохата през участниците, които не я обясняват, а я изразяват. Тук Испания и Франция не са географски пространства, а посоки във вътрешното движение. Свободата не е политическа цел, а екзистенциално условие. Отношенията, приятелски или любовни, не са стабилни връзки, а форми на обмен на напрежение.

В крайна сметка техните съдби не се поддават на окончателно тълкуване. Те не предлагат едностранчив модел, който може да бъде следван, нито еднозначен урок, който може да бъде извлечен. Функционират като пределен случай – на епоха, на темперамент, на възможност. И именно като такъв са необходими: не за да бъдат разбрани докрай, а за да направят невъзможно всяко опростяващо вглеждане.